

LUBO OLACH

TIDO J. GASPAR

pomýlený bohém

MARENČIN PT

ĽUBO OLACH

Tido J. Gašpar

pomýlený bohém

MARENČIN PT

Vydanie knihy z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

© Lubo Olach, 2022

© Marenčin PT, spol. s r. o., Bratislava, 2022

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marencin@marencin.sk www.marencin.sk

Photo © Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine

Cover © Marenčin Media, 2022

Layout © Marta Blehová, 2022

971. publikácia

1. vydanie

ISBN 978-80-569-0960-7 (viaz.)

ISBN 978-80-569-0961-4 (ePDF)

ISBN 978-80-569-0962-1 (ePub)

Tido J. Gašpar bol a aj je bezpochyby zaujímavá, ale kontroverzná postava, o ktorej sa oplatí písať. O ňom platí, že si cestu do pekla vydláždil dobrými skutkami. Na jednej strane má mnoho zásluh, napríklad o pozdvihnutie slovenského povedomia. Na tej druhej strane je to stigma jeho pôsobenia v Slovenskom štáte, ktorému zostal verný až do jeho poslednej chvíle. Knižka je aj o tom, ako sa stal z obyčajného chlapca kráľom bratislavských nočných podnikov. Z tmy barov a vinární následne vystúpil na svetlo dňa. Stal sa šéfom propagandy Slovenského štátu, ktorý spojil svoju budúcnosť s fašistickým Nemeckom. Často obedoval s prezidentom Jozefom Tisom a bol presvedčený o svojej pravde, ktorá však v skutočnosti bola diametrálne iná. A tak prišiel zákonite trest.

Keď ho súd poslal na tridsať rokov do väzenia, začal sa spytovať svojho svedomia, kde urobil chybu, v čom sa mýlil. Jeho tragédia spočívala v tom, že bol až príliš zapálený pre slovenskú vec, samostatný Slovenský štát, pre ktorý bol takpovediac ochotný podpísať aj zmluvu s diablom. V prenesenom zmysle slova sa tak aj stalo. Jej výsledkom bola strata jeho slobody. Pri hovoroch so svojím svedomím, zisťovaní, v čom sa mýlil, v čom pochybil, mu otázky dával *Advocatus diaboli*, čiže diablov advokát. V katolíckej cirkvi je to osoba, ktorá počas kanonizačného procesu predkladá argumenty svedčiace proti svätosti kandidáta. V rámci autorskej licencie som zakomponoval túto imaginárnu postavu do knižky s cieľom ísť s otázkami o pôsobení Tida J. Gašpara počas Slovenského štátu až na dreň pravdy.

I. ČASŤ

Súboj

Tido J. Gašpar miloval ľudí, ale nenávidel sváry. Keď sa však situácia vyhrotila tak, že jeho gavalierska česť mu nedovolia cúvnuť, tak sa aj pobil. To sa stalo aj v nasledujúcom príbehu. So svojím kamarátom, sochárom Ivanom Žabotom, sedel v kaviarni Reduta. Nečakane sa pri ich stole zastavili dve dámy a srdečne sa zvitáli so Žabotom. Ten Tida dáмам, dvom sestram, predstavil. Jedna bola vydatá a druhá slobodná. O chvíľu po tú druhú prišiel snúbenec a spolu odišli. Aj Žabota sa kvôli nejakej neodkladnej veci porúčal. Tido ostal s vydatou dáмой, pani Dérerovou, sám. Ako sa neskôr dozvedel, bola manželkou advokáta Dr. Jána Dérera, brata ministra Ivana Dérera. Na jeho prekvapenie vyslovila želanie, že by rada išla do kina. Nič zlého v tom nevidel. Išli do Uránie na Sennom námestí. Ohotne jej robil gavaliera. Zaskočilo ho, že keď dámu odprevádzal domov, začala sa nervózne správať. V tej chvíli sa na ňu, a potom aj na neho, vrhol neznámy chlap. Bola to tragikomická rola žiarlivého manžela. Po niekoľkých úderoch napokon skrotol. Tido však cítil, že tento incident si zaslúži čestné rytierske zakončenie. V tomto prípade Gašpar vystupoval nielen ako umelec či gavaliersky bohém, ale aj akási ponáška na Cyrana – rytiera bez bázne a hany. Vyzval neznámeho muža na súboj, aj keď tie boli samozrejme už dávno zakázané. Stanovili si čas a svojich sekundantov.

Súboj sa odohrával v lesíku u Slováka v Slávičom údolí. Sotva sa začalo brieždiť, keď duelanti vyšli na čistinu. Stáli oproti sebe. Ani jeden z nich nešermoval dobre. Šable sa im po začatí súboja celkom diletantský zrážali. Tido sa usiloval udržať si hrdinský postoj, aj keď sa mu to veľmi nedarilo. Dérer na neho prudko útočil. Jeho výpady boli stále nebezpečnejšie. No ubránil sa. Napokon sa Tidovi po dosť dlhom čase podaril výpad a sekol súpera do líca. Krv mu zaliala tvár a bolo po súboji. Tak sa skončil vari jediný súboj, ktorý sa odohral v Československej republike. Zranený duelant ešte dlho rozprával o tom, aký bol Gašpar surovec. No nič mu to nepomohlo. Jeho manželka sa s ním aj tak rozviedla.

* * *

Tido Gašpar však nevyrastal v zafajčených lokáloch. Jeho životná púť sa začala 7. marca 1893 v rodine hospodárskeho správcu Jozefa Gašpara a jeho manželky Veroniky, rodenej Pujdesovej, na Starinách. Tie ležia uprostred Turca, neďaleko Kolárovhovho rodiska Mošoviec. Rád známym hovoril, že v tento deň sa narodili aj Mojžiš či prezident Masaryk. Vo svojom rodisku mal šťastné detstvo a vzorom mu bol otec. Mal dvoch bratov a tri sestry. Každý pošiel svojou stranou, ale táto knižka bude predovšetkým o Tidovi Gašparovi. A ako vlastne dostal takéto netradičné meno? Prvá svetová vojna ho zastihla na ministerstve námorníctva vo Viedni. Zhruba od tých čias začal vo verejnom živote používať prezývku Tido. K tej prišiel údajne tak, že keď začal chodiť so svojou neskoršou manželkou Adou, chcel sa pochváliť viedenskou nemčinou, a namiesto A, všade hovoril O. To ju vraj tak pobavilo, že mu láskyplne vravela už len: „Ty Do“.

Jeho púť svetom sa začala veselo a to možno predurčilo aj jeho život. Ešte mu išlo len na šiesty rok, keď prvý raz nevedomky ochutnal alkohol.

Na poliach a na dvore bol ešte sneh. Rodičia odišli do susednej dediny na návštevu. V dome, kde bývali sluhovia, sa oslavovalo. Radostný hluk pritiahol aj malého Tida. Bol posledný fašiangový deň a svet sa bláznil. Ľudia tancovali, hrala muzika. Ktosi mu dal koláče a ešte niečo fajnového vypiť. To niečo bolo sladulinké. Trochu ho to páľilo, ale chutilo mu to. A tak si to ešte pýtal. Po príchode domov sa ale už na nič nepamätal. Keď sa rodičia vrátili z návštevy, stará mať nad ním ustarostene stála. Ležal v posteli a bolo mu zle. Napínalo ho na vracanie, mal horúčku a skoro o sebe nevedel. Otec dal zapriať kone a poslal po doktora. Keď o krátky čas prišiel, chytil mu ruku, čosi skúmal, meral mu pulz a potom cynicky povedal: „Je opitý!“ Jeho diagnóza otca riadne rozčúlila. Doktora vyhnal von.

„Čo si myslí tupec,“ hromžil, „že keď je on korheľ, už je ním aj šesťročné dieťa? Onedlho po doktorovej návšteve sa malý Tido upokojil a zaspal. Spal celú noc, a keď sa ráno prebudil, vyskočil z postele akoby nič. Smial sa a pospevoval si.

„A už ťa nič nebolí?“ pýtala ho sa utrápená mamka. „Čo ti vlastne bolo?“

Po všelijakých otázkach, ktoré nemali konca kraja, sa rodičia nakoniec dozvedeli príčiny jeho stavu. Otec sa zarazil, niečo ho zamrzelo. Doktor mal predať pravdu, hovoril si pre seba a krútil hlavou. Darmo som mu nadával a ublížil mu. Preto znovu poslal po doktora a ospravedlnil sa mu.

„Nevolaj ma druhýkrát,“ kričal na otca doktor „keď si myslíš, že nijakej chorobe nerozumiem! Tú jednu, na ktorú sám trpím, ktorá je veľmi rozšírená, povedal by som, že je slovenskou

chorobou, tú vari už len poznám. Hneď na prvý pohľad, otcu-materi!“

Tým sa to však neskončilo. Otec začal vyšetrovanie, kto mu nalieval alkohol, kto bol taký blázon. Vinník sa našiel rýchlo. Bol to starý Matúš, ktorý sa hneď priznal.

„Čo vám to napadlo, čo ste rozum potratili, vy starý blázon! Dávať dieťaťu pálené!“ kričal na neho otec.

Ten vec zlahčoval, že vraj pálené bolo sladené. Potom si potisol na hlave baranicu, trochu sa poškrabal a pokojne povedal: „Ale neráčia sa hnevať. Ja len to hovorím, že beda tomu Slovákov, ktorý sa zavčasu nenaučí piť, lebo triezvo tento všivavý život inak neznesie.“

To bola ľudová sentencia o alkoholizme.

* * *

Tido J. Gašpar začal svoju púť po svete v Martine. Keď prišiel do tohto, preňho veľkého mesta, aj keď v tom čase mal Martin len čosi viac ako päťtisíc duší, nevedel, na čo sa má najskôr pozerať. Tu videl prvý raz poschodové domy. Starý Stoličný dom mal dokonca dve poschodia. Tam, ako sa doma dozvedel, sídlili stoliční páni. Pozeral sa naň s veľkou bázňou, najmä keď videl hajdúchov v livrejach. Predstavoval si, že je to akýsi rozprávkový zámok, kde sídlil hrozný mocipán. Ten vydával rozkazy, ktoré Slovákov uvrhávali do väzenia. V jeho zasadacej sieni, povedal mu ktosi, sú vraj stoly potiahnuté červeným súknom. To je pamiatka na to, že jeho delegáti Rakovský a Okoličáni na Ondskom krajinskom snemovaní boli rozsekaní šablami, pretože nesúhlasili s navrhovaným riešeniami. Hájili pravdu Turca. Táto obeta mala všetkým nepriateľom ukázať, že Turiec

je nepoddajný a o svoju vládu sa s nikým deliť nebude. Nuž a to bola, ako sa dozvedel, vláda Maďarov nad Slovákami.

Na druhom konci mesta stál druhý veľký dom. „Otec?“ spýtal sa ho. „Aj toto je nejaký panský dom, kde vládnu Maďari?“

„Nie, synak. To je Národný dom. To sme si my Slováci vybu-
dovali ako svoj veľký dom. Je to budova zrušenej Matice slo-
venskej. Tú nám však Maďari zhabali. No boj medzi stoličným
a Národným domom ešte trvá a tak rýchlo,“ dodal otec, „sa ani
neskončí...“

„Jedno poobedie,“ spomínal si Tido, „som zrazu počul akési
známe zvonenie. Vybehol som von z malého domca obuvníka
Zvodu, kde som počas školy býval, na ulicu. Uvidel som čriedu
kráv, ktoré tiahli mestom. Predstavovali niečo z môjho dedin-
ského detstva. Napriek tomu sa mi Martin zdal veľkým mestom.
Pomaly som sa však miestnemu životu prispôboval.“

Tido sa postupne menil zo starinského chlapca na martinské-
ho žiaka. V starom Martine, čo si vtedy neuvedomoval, vplýva-
lo na neho v plnej sile slovenské národné povedomie. A niet sa
čomu čudovať. Martin bol národnou mekkou slovenských ro-
doľubov. Dokonca československý minister školstva Habrman
nazval Martin slovenskými Aténami. Nuž áno, v tomto meste
sídlila Matica slovenská, bolo tu Národné múzeum, Národný
dom, Slovenský spevokol, Tatra banka, Národné noviny a kníh-
tlačiareň. Tu stretával aj staručkého kňaza, ktorému bozkával
ruky. Bol to Andrej Kmeť, ktorý sa zaslúžil o vznik Slovenského
národného múzea. Bol rád, že o mnoho rokov neskôr, pri od-
haľovaní jeho pomníka v Banskej Štiavnici, mu ako slávnostný
rečník vzdal hlbokú úctu.

Keď raz šiel okolo kníhtlačiarne, nevdojak mu na um prišiel
úryvok básne Jána Bottu:

No tlač i ty, vytlač život nový,
nech tebou Slováč slovo slovenské vysloví
ba on i keď nezmôže prachom a olovom,
zmôže vraha svojho pravdy svojej slovom!

* * *

„Župy v Uhorsku,“ vysvetľoval mu otec, „sú samosprávne celky. A majú veľkú moc. V skutočnosti predstavujú šesťdesiattri autonómnych štátov. Tie majú v rukách nielen celú verejnú správu, ale v krajných prípadoch môžu centrálnej vláde odoprieť platenie daní a dodávanie regrútov. Boj o zastupiteľov v župnom dome preto nikdy neprestáva. Zo strany maďarských úradov sa z tohto dôvodu nehrá fér. Keď vo voľbách nebudaj prehrávali jeho predstavitelia, pristúpili k podvodu.“

„Otec, to ako myslíš? Veď keď sa sčítali hlasy jednotlivých kandidátov, výsledok bol predsa jasný.“

„Vidno, synku, že aj keď si už podrástol, zostávaš ešte detsky naivný. Aby si mal trochu predstavu, ako to tu chodí, poviem ti jeden príklad, čo sa svojho času stal. Podžupan Benický, malý miestny kráľ a despotický predstaviteľ Maďarov v župe, si zavolať hlavného slúžneho a povedal mu:

„V obci Nolčovo sú richtárske voľby. Kandiduje jeden vládny a jeden národný kandidát. Z úradnej moci budeš organizovať voľby ty. Očakávam, že vládny kandidát zvíťazí.“

Tak sa aj stalo,“ vysvetľoval mu ďalej otec. „Pod zámienkou, aby sa voliči zmestili do sály, dal ju celú vypratať. Zostal v nej iba stolík a stolička, na ktorej sedel on. Voliči stáli jeden vedľa druhého. Na to slúžny otvoril zasadanie a vyhlásil, že richtára budú voliť z dvoch kandidátov. Vládny bude x a národný y.